

dr. salim a. hadžić

pjesma hidžra od getea

Pjesma "Hidžra" (Hegire) jeste prva pjesma s kojom započinje Johan Wolfgang fon Gete (Johann Wolfgang von Goethe) svoj "Zapadno-istočni divan" (West-östlicher Divan). Prije samog prijevoda ove njegove pjesme, želim, ipak, reći nekoliko riječi ne samo o samom Geteu i njegovom Zapadno-istočnom divanu već i o, u posljednje vrijeme, sve više raširenom mišljenju u njemačkom govornom području, Geteu kao muslimanu¹.

Johan Wolfgang fon Gete (Johann Wolfgang von Goethe) rođen je u Frankfurtu na Maini (Frankfurt an der Main) 28. avgusta 1749. godine. Od rane mladosti započeo je učiti latinski, grčki i hebrejski jezik, jer su mu se roditelji, otac Johan Kaspar fon Gete (Johann Kaspar von Goethe, 1710-1782), koji je bio carski savjetnik, i majka Katarina Elisabet Tekstor (Katharina Elisabeth Textor, 1731-1808), pobrinuli da malom sinu vrlo rano dovedu kućnog učitelja. U Lajpcigu (Leipzig) je Gete studirao pravne nauke od 1765. do 1768. godine, a od 1770. do 1771. godine u Strasburgu (Strasbourg), baveći se uz pravo medicinom i literaturom. U Strasburgu je završio svoje studije, i 6. augusta 1771. godine promoviran je u dr. prava. Gete se za vrijeme studija

¹ Muhammad Ibn Ahmad Ibn Rassoul, Abu-r-Rida: Bruder Johann Ibn Goethe. Die unbekannte Überzeugung des deutschen Dichters zum Islam. Köln Al-Muharram 1419 (Mai 1998). (Islamische Bibliothek); Schmiede, Achmed H.: Goethe und der Islam, u: Al-Islam. Zeitschrift von Muslimen in Deutschland, München 1982, br.6, str. 15-20; Denffer, Ahmad von: Der Islam und Goethe. Auf der Suche nach islamischen Spurenelementen in Goethes Werk und Leben, u: Al-Islam. Zeitschrift von Muslimen in Deutschland, München 1991, br. 1, str. 26-30; br. 2, str. 27-29; br. 3, str. 29-31; br. 4, str.23; br. 2/1992, str. 27-31(Denfer je ovaj esej, Islam i Gete, objavljivao u "Al-Islamu" u nekoliko nastavaka, a ja svih brojeva spomenutog časopisa nažalost nemam, pa se zato s br. 2/1992 ne završava i njegov nastavak); Moghaddas, Akbar: Goethe-musliman, u Glasniku RIZ, god. LXI/1999, br. 9-10 (septembar-oktobar), str. 991-998; Šimel, Anemari, Gete i Islam, u Glasniku RIZ, god. LXII/2000, br. 1-2 (januar-februar), str. 69-78; br. 3-4, str. 235-248; br. 5-6, str. 389-400;

u Strasburgu već od ranih 1770-ih družio s nešto starijim Johanom Gotfridom Herderom (Johann Gottfried Herder, 1744-1803). On je izvršio veliki utjecaj na Getea i razvio kod njega volju za proučavanjem antičkih književnika i mislilaca, Viljema Šekspira (William Shakespeare, 1564-1616), Žan-Žaka Rusoa (Jean-Jacques Rousseau, 1712-1778), narodne poezije i prirode, "učiteljice svake umjetnosti". To druženje s Herderom daje Geteovu radu nov pravac, koji u njemačkoj književnosti znači prijelom s idejama prosvjetiteljstva (Aufklärung) i početak novog "doba genija" (Genizeit) poznatog u nauci pod imenom "bujnost i vrenje" (Sturm und Drang). Na Herderov podstrek Gete se počeo intenzivnije baviti i Orijentom.

U svom rodnom gradu Frankfurtu Gete je 1771. radio kao advokat, a 1772. odlazi za jedno vrijeme u Veclar (Wetzlar), gdje kao praktikant radi u Državnoj komori, da bi se ponovo vratio u Frankfurt, u kojem boravi do 1775. godine. Iz Frankfurta je poduzimao putovanja po Rajni (Rhein) i Švicarskoj. Koncem 1772. i početkom 1773. Gete je napisao dramu Pjesma o Muhammedu (zapravo: Pjesma o Mahometu: Mahomets Gesang)², od koje su, nažalost sačuvana samo dva odlomka³. Ali i ta "dva odlomka spadaju u najljepša djela mladog Getea", kaže Anemari Šimel (Annemarie Schimmel, 1922-2003) u svom članku "Gete i islam"⁴. Iste godine 1773., objavljuje Gete i svoje prvo poveće djelo, koje mu donosi slavu i tako ga stavlja na čelo generacije mladih genijalnih pjesnika. Riječ je o drami Gec od Berlihingena (Goetz von Berlichingen), a 1774. objavljuje i roman Patnje mladoga Vertera (Die Leiden des jungen Werthers). Tim djelom Gete je stekao ne samo evropsku već i svjetsku slavu. Na poziv svog prijatelja saksonsko-vajmarskog vojvode Karla Augusta (Karl August) napušta Gete 1775. Frankfurt i dolazi na njegov dvor u Vajmar (Weimar) 7. novembra 1775., gdje postaje vojvodin savjetnik te upravlja finansijama i javnim službama. Gete se

² U Geteovo vrijeme bio je u upotrebi naziv Mahomet za ime Božijeg poslanika Muhammeda, a.s. On će ostati u upotrebi sve do 19. stoljeća. Ja, ipak, umjesto Mahomet pišem u prijevodu pravo ime časnog Poslanika, a u zagradi sam dao originalni naziv pjesme i njen prijevod u originalu.

³ V. prijevod ove Pjesme o Muhammedu u članku: Gete i islam, Anemari Šimel, bilj.1, str. 77.

⁴ Šimel, nav. djelo, str. 76.

povremeno intenzivno bavio i botanikom, anatomijom i osteologijom. Kao i u Frankfurtu, gdje je često poduzimao putovanja po Rajni, tako isto radi i u Vajmaru, putujući za Berlin, Potsdam i Švicarsku. Iz Vajmara je 3. septembra 1786. godine potajno oputovao u Italiju. 29. oktobra 1786. već je u Rimu, u prvoj polovini 1787. je u Napulju i Siciliji, a potom se ponovo vraća u Rim. Na ovim putovanjima po Italiji stekao je nov uvid u umjetnost antike i novijeg doba. U Italiji je dovršio dvije drame, jednu u stihovima, Ifigenija na Tauridi (Iphigenie auf Tauris), a jednu u prozi Egmont (Egmont). U Vajmar se vratio sredinom 1788. godine. Po povratku u Vajmar Gete radi intenzivnije na Faustu, zatim objavljuje Rimske elegije (Roemische Elegien) i Taso (Tasso). Godine 1790. imenovan je za ministra prosvjete, i iste godine putuje u Veneciju, Šleziju i Galiciju. Godine 1791. postaje Gete direktor Vajmarskog dvorskog teatra i na toj funkciji ostaje do 1817. godine; 1793. boravi u Maincu (Mainz). Do zbližavanja s Fridrihom fon Šilerom (Friedrich von Schiller, 1759-1805) i njihove intenzivnije književne saradnje dolazi tek 1794., iako je do njihovog prvog susreta došlo mnogo ranije, naime 1788., jer su na početku bili jedan prema drugom veoma skeptični. Ta saradnja je bila plodonosnija tek kad se Šiler 1799. nastanio u Vajmaru, i ona će trajati sve do Šilerove smrti, 1805. godine. Na njegov poticaj, Gete je dovršio 1796. godine Godine učenja Vilhelma Majstera (Wilhelm Meisters Lehrjahre). Osobito je ep Herman i Dorotea (Hermann und Dorothea), objavljen 1797., podigao Geteov ugled u očima njegovih zemljaka. Godine 1806. je Gete dovršio prvi dio Fausta, a 1810. djelo Nauka o bojama (Zur Farbenlehre). Na svojoj autobiografiji, Poezija i istina (Dichtung und Wahrheit), koju je Gete pisao cijelog svog života, i povremeno objavljivao njene dijelove, počeo je raditi 1810. godine, pa je od 1811. do 1814. objavio tri sveske.

Tih godina počinje Gete sve više proučavati i orijentalnu poeziju i u njoj tražiti smiraj za svoju dušu. Posebnu pažnju posvećuje perzijskim pjesnicima i književnosti. Čitao je djela u originalu i prijevodu zapadnih orijentalista i putopisaca po Orijentu na francuskom, engleskom i njemačkom jeziku. Oni su prevodili i neka originalna djela na svoje jezike od mnogih perzijskih i arapskih velikana kao: Firdusija (Ebu Kasim Mensur

zvani Firdavs, 932 ili 943-1020-25 ili 1030); Atara (Feriduddin Muhamed ibn Ibrahim el-Attar, 1119/20-1230); Rumija (Dželaluddin Rumi, 1207-1273); Širazija, poznatog i na Istoku i na Zapadu kao Šejh Sadi (Ebu Abdullah Mušrifuddin ibn Muslih eš-Širazi, 1213-1295); Džamija (Mevlana Džami, 1414-1492) i dr. Gete su bile poznate i pjesme Mualekat, o kojima vrlo lijepo govori u svojim Bilješkama i raspravama za bolje razumijevanje Zapadno-istočnog divana (Noten und Abhandlungen zu besserem Verständnis des West-östlichen Divans) posvećujući im dosta stranica, kao što također lijepo govori i o gore navedenim perzijskim i mnogim drugim pjesnicima i drugim muslimanskim velikanima. Naročito ga je oduševljavao Hafiz (pravo mu je ime: Muhamed Šemsuddin, poznat i na Istoku i na Zapadu kao Hafiz, 1320-1389).

U svojoj 65. godini života Gete je započeo pisati svoj Zapadno-istočni divan, a završio ga u 70. Iako ga je bio ranije završio, ipak ga objavljuje tek 1819. godine, a zatim 1827. i 1828. u okviru Sabranih djela, koje je sam pregledao. Gete je 1821. napisao svoj roman Godine putovanja Vilhelma Majstera (Wilhelm Meisters Wanderjahre), u kojem je iznio svoje vidike o moralnom vaspitanju čovjeka. Po njegovom shvaćanju, ono bi trebalo da potekne od porodice. Godine 1830. dovršio je Gete i drugi dio Fausta. Rad na njemu trajao je oko 60 godina. Gete je 1831. objavio završne dijelove svoga djela Poezija i istina.

Za vrijeme boravka u Švicarskoj, ljeta 1775., Johan Wolfgang fon Gete došao je do njemačkog prijevoda naše balade Hasanaginica, od Klementa Vertesa (Chlement Werthes). Ona ga je toliko oduševila da je pribavio sebi i Fortisov prijevod na talijanski uz koji je bio objavljen i originalni tekst na našem jeziku, jer ju je želio prevesti u stihovima na njemački jezik, držeći se pritom originala radi rimovanja, kojeg nije bilo u Vertesovom prijevodu. Da bi ostao što vjerniji originalu služio se i francuskim prijevodom. Svoj prijevod je objavio 1778. godine u Herderovoj zbirci Narodne pjesme (Volkslieder) pod naslovom "Klaggesang von der edlen des Asan Aga".

Johan Wolfgang fon Gete je, sjedeći na stolici, umro poslije kraće bolesti oko podne 22. marta 1832. godine u Vajmaru.

Sahranjen je u Vajmarskoj kneževskoj grobnici (Weimarer Fürstengruft) 26. marta 1832. godine.

Po navodima u enciklopedijama, Johan Wolfgang fon Gete je najveći njemački pjesnik i jedan od najvećih lirskih pjesnika u svjetskoj književnosti. Pošto su ga i sami Nijemci do pada Berlinskog zida svojatali s dva različita državljanstva i imali pravo na to, zašto onda da se i mi ne pridružimo onim njegovim poštovaocima, istraživačima i čitaocima koji ga ubrajaju u muslimane, kad je znano da je odbacivao križ i vjerovao da je Isus (Isa pegamber), Bog mu se smilovao, samo poslanik i obznanjivao da je u mnogim i teškim nedaćama koje mu je donosio život utjehu tražio u islamu, jer nije otklanjao "ni pozorenje da on sam može biti musliman" (Geteova najava u "Morgenblattu"), kao i njegovo vjerovanje u Kur'an, da je on "Knjiga nad knjigama" i to iz "muslimanske dužnosti".

Ali prije svega da vidimo kako to da su ga njegovi Nijemci do jučer svojatali s dva različita državljanstva?

Njemačka je, kao što je poznato, poslije Drugog svjetskog rata bila podijeljena u dvije Njemačke, a to su Savezna republika Njemačka (Bundesrepublik Deutschland, skr. BRD) i Njemačka demokratska republika (Deutsche Demokratische Republik, skr. DDR). Zapadna Njemačka je pripadala grupi zemalja članica NATO pakta, a Istočna Njemačka Varšavskom paktu. Ta podjela trajala je do pada Berlinskog zida 9. novembra 1989. godine, kad je došlo do ponovnog ujedinjenja dviju Njemačkih država. Zapadni Nijemci su ga zato smatrali svojim građaninom, jer se rodio u gradu Frankfurtu na Majni, a grad Frankfurt je pripadao Zapadnoj Njemačkoj. Pošto je dobar dio života i svog plodonosnog rada proveo u Vajmaru, pa čak tu i umro, gdje je i pokopan, a grad Vajmar je po podjeli pripadao Istočnoj Njemačkoj, smatrali su ga oni zato svojim građaninom. To je, dakle, bio razlog da su ga njegovi Nijemci svojatali s dva različita državljanstva.

Da li se Gete susretao s muslimanima? Kakav je stav imao prema poslaniku Muhammedu, a.s., još u svojim mladim godinama i odakle je crpio ta svoja prva znanja o islamu?

Prije svega treba reći da je Gete vrlo rano došao u dodir s Orijentom, i tako s islamom. Još kao dijete čitao je priče iz

“1001 noći”. Kad je Gete imao 14 godina, služilo je “u tadašnjoj pruskoj vojsci oko 1.000 muslimanskih konjanika.” 9. novembra 1763. došao je Rustem Ahmed efendi, prvi sultanski poslanik, u Berlin. Kako je Ahmed efendi mislio o građanima Berlina, vidi se najbolje iz izvještaja koji je 1777. dostavio sultanu Abdul-Hamidu I. (1774-1789). U njemu stoji: (...) “Stanovnici Berlina priznaju poslanika Muhammeda i ne stide se da se izjasne da bi bili spremni prihvatiti slam.” Ahmed efendi je, vjerovatno, bio kod sastavljanja ovog izvještaja sasvim pod dojmom iskrenog oduševljenja i radosnog učešća, koje su stanovnici Berlina iskazivali gostima s Orijenta.”⁵

Gete je u svojoj 23. godini napisao Pjesmu o Muhammedu, dakle 1772. Tu je Gete prikazao Poslanika kao rijeku, koja, slično ljudskim stvorenjima, skakuće, kliče, privlači svojom snagom sve izvore, potoke, sve rijeke uzima sa sobom i vodi ih Tvorcu. Iste te godine uputio je pismo Herderu, u kojem je, između ostalog, pisao: “Želio bih moliti kao Musa u Kur’anu: Bože, napravi mi prostora u mojim prsima!”

Mislim da je ovdje najpogodnija prilika ukazati i na knjigu iz koje je mladi Gete crpio svoja prva znanja o islamu, ali koja je kasnije jednostavno nestala iz njegove biblioteke. Možda su s njom nestali i dijelovi drame Pjesma o Muhammedu, na koju ukazuje Anemari Šimel u već spomenutom članku. U pismu koje je prof. dr. Ingeborg Solbrig s Univerziteta Iowa (SAD) uputila dr. Smailu Baliću (1920-2002), a on ga objavio u časopisu *Islam und der Westen*, ukazuje se na izgublenu knjigu koju je Johan Wolfgang Gete koristio, pa se, između ostalog, kaže da je Rajnhard Brejmejer (Reinhard Breymeyer) ukazao u jednom članku o pijetisti Johanu Danielu Mileru, alias Elias-Elias Artista (Johann Daniel Müller, alias Elias-Elias Artista, 1716-1785) na nestalu knjigu. Prof. Solbrig piše o tom, između ostalog: “Ukazujući na od Johana Vilhelma Libholdta (Johann Wilhelm Liebholdt) od novembra 1793. do februara 1794. načinjenu u Katalog-knjigu o Geteovoj biblioteci Johan Kaspar” (Jahann Caspar Goethes Bibliothek) - njihova signatura 37/N 9 – navodi Brejmejer, zabilježeno pod br. 748, knjiga u oktav-formatu, djelo:

⁵ Usp.: Muhammad Ibn Ahmad Ibn Rassoul, Abu-r-Rida: Bruder Johann Ibn Goethe, (v. bilj.1), str. 18 i tamo navedenu literaturu.

Jahann Daniel Müller, Elias mit dem Alcoran Mahomeds in der Offenbarung Jesu Christi. Zur Versammlung aller Völker in einem einzigen Glauben an den einen Gott, der da ist der Vater aller Menschenkinder (Maleachie 2, 10. (o.O.) 1772).

U oktav-formatu, 396. str., opsežno djelo ima na kraju zabilješku: "Rimska Porta 27. nov. 1771." (Brey Meyer, str.223). S pravom kaže B.: "Pronalazak ove islamu fine knjige o Muhammedu bilo bi prijeko potrebno"⁶. Bilo kakav komentar za gore spomenuto ovdje je suvišan.

Za vrijeme njemačkih ratova za oslobođenje od Francuza u Vajmaru su se u savezničkoj ruskoj vojsci nalazili i na duže vrijeme muslimanski oficiri i vojnici, a među njima i imami. Gete se družio i njegovao kontakt s njima. U svojoj kući imao je često goste muslimane. Među gostima su bili i muslimani Baškirci. Čak su se pri uzajamnim posjetama i pokloni izmjenjivali, navodi Gete u svom Dnevniku. Gete je prisustvovao i obavljanju namaza muslimanskih vojnika. Taj prizor obavljanja namaza ostavio je snažan utisak na ovog velikog književnika. Ostavio je jak utjecaj i kod drugih iz njegove sredine, koji su s njim prisustvovali obavljanju namaza, tako da je Gete izjavljivao da su potom mnogi podizali na čitanje Kur'an iz Vajmarske biblioteke⁷.

U pismu svom prijatelju Trebri, od 5. januara 1814. godine, kaže Gete: "Ko bi smio prije nekoliko godina oglasiti da će se u salama naše protestanske crkve obaviti muhamedanska molitva i da će se učiti sure Kur'ana, ali se to ipak desilo; bili smo prisutni molitvi Baškiraca, gledali njihovog predvodnika, mulu, i iskazali u teatru dobrodošlicu njihovom princu. Iz posebne naklonosti poklonjeni su mi lük i strijela, koje ću, za vječitu uspomenu, okačiti iznad svog kamina."

Gete je u svoje doba bio prilično dobro upoznat i s Kur'anom, iako ga je čitao samo u prijevodu. Ti prijevodi su bili od Marakia (Ludovico Marracci, 1612-1700), Megerlina (David Friedrich Megerlin), Džordža Sejla (George Sale, 1697-1730) i njemačka prerada Sejlaovog prijevoda od Tomasa Arnolda

⁶ Solbrig, Ingeborg: Ein verschwundenes Islam-Buch aus dem Jahre 1772, u: Islam und der Westen. Beč 5/1985, br. 3, (September 1985/ Muharrem 1406), str. 14.

⁷ Muhammad Ibn Ahmad Ibn Rassoul, Abu-r-Rida, nav. djelo, str. 49-53.

(Thomas Arnold). Iako ovi prijevodi nisu bili ni približno dobri današnjim prijevodima na evropskim jezicima⁸, ipak je Gete bio zadivljen Božijom porukom, tako da su njegovi odnosi prema islamu, kako to on nedvosmisleno razjašnjava na mnogo mjesta, jasno opredjeljenje njegovoj predanosti. U svojim razgovorima sa Ekermanom (Johann Peter Eckermann, 1792-1854) rekao je: "Vidite da ovoj nauci ne nedostaje ništa i da mi sa svim svojim sistemima nismo dosegli dalje, i da uopće niko ne može dalje doseći!" (Sie sehen, dass dieser Lehre nichts fehlt und dass wir mit allen unseren Systemen nicht weiter sind und dass überhaupt niemand weiter gelangen kann!)⁹. Djela o islamu općenito, bilo da se tu radi o originalnim djelima objektivnih autora ili ne, napisanim od zapadnih orijentalista, Gete je nabavljao i čitao. Za svoju biblioteku kupovao je rado i rukopise islamskih velikana.

Pri pisanju svog djela Zapadno-istočni divan bio je Gete podstaknut mnogim kur'anskim ajetima. Kur'an mu je bio, dakle, glavni oslonac, mada je koristio i druge izvore – navode se preko 43 jedinice. Međutim, ne samo u ovom već i u svim drugim njegovim djelima, kao i u praktičnom životu, mogu se naći i elementi iz Poslanikova sunneta i sire. Oni su mu bili izvori iz kojih je napajao svoju dušu i usklađivao svoj svakidašnji život. Prijevode svega toga nalazio je u časopisu Majdani Orijenta, o kojima će riječi biti kasnije.

Kur'an je za Gete "Knjiga nad svim Knjigama", kako to stoji u ovom stihu u Knjizi Saki Nameh (Knjiga točioca)¹⁰:

Da li je Kur'an od bir zemana?
 Za to ne pitam!
 Da li je stvoren?
 Ja ne znam to!
 Da je on Knjiga nad knjigama,
 Vjerujem iz muslimanske dužnosti.

⁸ O ovim prijevodima i prevodiocima vidi moje bilj. date uz prijevod članka Anemari Šimel "Gete i islam", (v. bilj. 1).

⁹ Schmiede, nav. djelo, str. 16.

¹⁰ Bašagić prevodi izraz SAKI kao: ona koja toči piće, a SAKI NAME kao PJESMA KRČMARICI. Usp.: Bašagić, Safvet-beg: Izabrana djela, Knjiga II, Sarajevo 1971, str. 295, odnosno 221. U Zapadno-istočnom divanu na njemačkom jeziku se ispod naziva SAKI NAMEH navodi njemački prijevod kao Das Schenkenbuch, što bi na našem jeziku značilo: Knjiga točioca. Hamer-Purgštal, prevodeći Hafizov Divan na njemački jezik, prevodi izraz "Saki Nameh" kao "Buch der Schenken".

“Cijela sadržina Kur’ana”, pisao je Gete u svojim Bilješkama i raspravama za bolje razumijevanje Zapadno-istočnog divana (Noten und Abhandlungen zu besserem Verständnis des West-östlichen Divans) u Poglavlju Muhammed (Mahomet) “da s malo riječi kažemo mnogo, nalazi se na početku druge sure i glasi ovako: ‘Ova Knjiga, u koju nema nikakve sumnje, uputstvo je svima onima koji se budu Allaha bojali; onima koji u nevidljivi svijet budu vjerovali i molitvu obavljali i udjeljivali dio od onoga što im Mi budemo davali; i onima koji budu vjerovali u ono što se objavljuje tebi i u ono što je objavljeno prije tebe, i onima koji u onaj svijet budu čvrsto vjerovali. Njima će Gospodar njihov na Pravi put ukazati, i oni će ono što žele ostvariti. Onima koji neće da vjeruju doista je svejedno opominjao ih ti ili ih ne opominjao – oni neće vjerovati. Allah je zapečatio srca njihova i uši njihove, a pred očima njihovim je koprena; njih čeka patnja golema.”¹¹

“Vjerovanje u Jednog Boga djeluje uvijek uzvišeno”, kaže Gete, “budući da ono upućuje ljude na jednost Njegove vlastite biti”. Poslušajmo ovaj njegov stih o Božijoj jednosti:

Bog je samo Jedan,
 Jedan Jedini, Čisti,
 nije rodio,
 I Njega nije niko rodio.

Zar nam ovi stihovi Geteove pjesme ne potvrđuju da se ovdje ne radi o nekoj simpatiji prema islamu, odnosno Kur’anu, već o jasnom izjašnjenju vjerovanja u njega i to “iz muslimanske dužnosti”. Treba li ovoj izjavi neko drugo objašnjenje osim potvrdnog ja, da, Gete je bio musliman. Mislim da ovdje nije potrebno posebno ukazivati na 112. suru u Kur’anu, čitajući ovu Geteovu pjesmicu.

U svom djelu Bilješke i rasprave za bolje razumijevanje Zapadno-istočnog divana (Noten und Abhandlungen zu besserem Verständnis des West-östlichen Divans), Gete kaže: “Zašto on ne bi sa strahopoštovanjem proslavljao onu svetu Noć, u kojoj je cijeli Kur’an odozgo objavljen Poslaniku?”¹² Nije li i ovo jedan od dokaza da je Gete bio musliman?

¹¹ Na njemačkm jeziku je Gete ove ajete uzeo iz Arnoldovog prerađenog engleskog prijevoda od Sejla, a ja sam prijevod preuzeo od Besima Korkuta, Kur’an s prevodom, Sarajevo, 1984.

¹² Usp.: Goethe, Wolfgang Johann: Werke 1-22 Berliner Ausgabe, Gedichte und Singspiele. Sv. 3. Berlin/Weimar: Aufbau, 1988, str. 255.

Evo i jednog drugog primjera za ovu tvrdnju uzetog iz pisma koje je Gete 1820. pisao jednom svom prijatelju povodom oboljenja njegove snahe. U pismu se navodi: "Dalje ne mogu ništa reći, nego da se i ovdje nastojim pridržavati u islamu"¹³. Pa zar i ovo nije jedan dovoljan razlog mišljenja da je Gete bio musliman? U suprotnom bismo se morali pitati zašto bi se neko trudio da se pridržava islamskih propisa ako nije musliman?

"Gete nije volio simbol krsta", navodi A. Šimel u već spomenutom članku, "iako je, naravno, znao da je krst bio jedan veliki kršćanski simbol, centralni simbol. Ali on to nije želio vidjeti, i tako piše u Pjesmi, koja počinje:

Lijepo dijete, biserni nizu...¹⁴

Pogledajmo još neke stihove iz ove Geteove pjesme:

A ti sad dolaziš, okačila si
Jedan znak, što među svima
Znacima abrakadabra za mene,
Najmanju privlačnost ima.

Ova znamenja besmislena
Hoćeš mi u Širaz donijeti!
Trebam li, u njegovoj ludosti,
Da opjevam kruta drvca ukrštena?

Ibrahim, Gospodaru zvijezda
Odabrao se za pretka;
Musa je, u pustoj dolini,
Preko J E D N O G bio velik.

I Davud se, prošavši
I kroz zločin u nevolji,
Znao se osloboditi, ipak:
J E D N O M činio sam sve po volji.

Isa je osjećao čisto i mislio
Samo na J E D N O G Boga u mirnoći;
Koga je učinio bogom,
Svetu volju vrijeđa njegovu.

¹³ Citat preuzet iz članka: Goethe-Musliman od autora A. Moghaddasa (v. bilj. 1), str. 995.

¹⁴ Šimel, nav. djelo, str. 394f;

I tako mora pravda sjati
 Što je i Muhammedu uspjelo;
 Samo kroz pojam o J E D N O M E
 Savladao je čitav svijet.

Poslušajmo i ovaj Geteov stih iz Knjige zlovolje, koji glasi:

Ko se ljuti što je Bog dao
 Muhammedu zaštitu i sreću,
 Nek na sred doma svog
 Grubo uže pričvrsti o gredu najveću,
 Pa nek se objesi! Za tren,
 Osjetit će, minuće ga gnjev.

Inspiraciju za ovu pjesmu Gete je dobio čitajući 15. ajet iz 22. sure, koji glasi: "Onaj ko misli da Poslaniku Allah neće pomoći ni na ovom ni na onom svijetu, neka rastegne uže do tavanice i neka razmisli da li će njegov postupak, ako se objesi, otkloniti ono zbog čega se on ljuti." Na dan pisanja ove pjesme stoji u Bilješkama kod Knjige zlovolje. "Čitao je Gete djelo Mahomed od Konrada Engelberta Elsnera" (Konrad Engelbert Oelsner). Gete daje ovu preporuku svojim kudiocima i protivnicima. U razgovoru s Johanom Peterom Ekermanom 4. januara 1824. godine o Divanu, a naročito o Knjizi zlovolje u kojoj je rekao štošta što mu je ležalo na srcu protiv svojih neprijatelja, Gete je, između ostalog, rekao i ovo: "Držao sam se, uostalom sredine", kaže Gete, pa nastavlja "da sam htio reći sve, što me mučilo i zadavalo mi muke, tada bi ono malo stranica lahko moglo narasti do čitave sveske... U religioznim stvarima, u naučnim i političkim svuda mi je zadavalo muke to što nisam bio licemjerman i što sam imao hrabrosti da se izrazim onako, kako sam osjećao... Vjerovao sam u Boga i prirodu i u pobjedu dobra nad zlim, ali to 'poštenjakovićkim' dušama nije bilo dovoljno, trebalo je još da vjerujem da je trojka jedinica, a jedinica trojka; ali to se protivilo osjećanju istine moje duše. Isto tako, nisam uviđao da bi mi to i najmanje pomoglo."¹⁵

Zašto bi neki pjesnik nemusliman hvalio pale borce na Bedru, šehide, ako i sam nije musliman. A Gete je to učinio u

¹⁵ Usp.: Goethe, Berliner Ausgabe, Gedichte und Singspiele. Sv. 3. Berlin/Weimar: Aufbau, 1988, str. 729.

svom Zapadno-istočnom divanu. Poslušajmo ovaj stih iz knjige Chuld Nameh (Knjiga Dženneta):

Neprijatelj nek svoje mrtve oplakuje,
Jer oni vratiti se neće,
A za našom braćom ne žalite,
Jer oni se šeću iznad one sfere.

Svih sedam planeta
Otvorile su im metalna vrata široko,
I već kucaju preobraženi ljubimci
Smjelo na džennetska vrata.

Naravno da nam je svima poznat i ovaj Geteov stih. Nalazi se u knjizi Hikmet Nameh (Knjiga izreka). On glasi:

Ludo, da svako u svom slučaju
Svoje posebno mišljenje hvali!
Ako I S L A M predanost Bogu znači,
U islamu živimo i umiremo svi.

Treba li ovom bilo kakav drugi komentar osim riječi da je Gete bio musliman? U Prvoj knjizi "Mogani Nameh" (Pjevačeva knjiga) nalazi se u pjesmi Talismani (Talismane) sljedeći stih:

Božiji je Istok!
Božiji je Zapad!
Sjeverno i Južno područje
Počiva u miru Njegovih ruku.

On, jedino Pravedni,
Želi za svakoga pravo.
Neka bude od Njegovih sto imena
Ovo visoko hvaljeno! Amin.

Prva strofa, uočavamo odmah, odnosi se na 2 suru, ajeti 119-121, a druga bi se mogla odnositi na 155. ajet iz sure 6.

Gete je počeo pisati svoj Zapadno-istočni divan 1814. godine, dakle u svojoj 65. godini života. Te je godine naime, došao do Hafizovog "Divana" u prijevodu austrijskog orijentaliste Josefa Frajhera fon Hamer-Purgštala (Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, 1774-1856). Za bolje poznavanje Orijenta, njegove kulture, a pogotovo islama, pomogao je Geteu umnogome i Hamer-Purgštalov časopis Majdani Orijenta (Frundgruben des Orients), koji je izlazio u Beču od 1809-1819. godine.

Ovaj časopis je "sadržavao članke o pitanjima perzijske, turske i arapske literature, članke o historiji, sadržavao ukratko sve ono što bi moglo interesirati tadašnje fascinirajuće ljude o Orijentu"¹⁶.

Zapadno-istočni divan jeste jedna od knjiga "koje su nedokučive i u kojoj sve ukazuje na sve, tako da unutrašnjem životu nema kraja", pisao je Hugo fon Hofmanstal (Hugo von Hofmannsthal, 1874-1929) godine 1913. u svom eseju o ovom Geteovom djelu¹⁷.

Da bi Zapadno-istočni divan bio bolje shvaćen, Gete se pobrinuo i napisao Bilješke i rasprave za bolje razumijevanje Zapadno-istočnog divana (Noten und Abhandlungen zu besserem Verständnis des West-östlichen Divans).

A sad, da vidimo kako je Gete lično prikazao svoj Zapadno-istočni divan u novinama Morgenblatt (Jutarnje novine) za 1816. godinu. Evo njegove najave¹⁸:

"Najava u Morgenblatt für gebildete Stände (Jutarnje novine za obrazovani stalež) br. 48, subota, 24. februar 1816.:

Zapadno-istočni divan
ili Zbirka njemačkih pjesama
koje se uvijek odnose na Orijent

Prva pjesma, pod naslovom Hidžra, upoznaje nas dovoljno odmah sa smislom i namjerom cjeline. Ona počinje ovako:

Sjever, Zapad i Jug se razdvajaju,
Prijestolja se ruše, carstva se tresu,
Bježi daleko, i na čistom Istoku
Da okusiš patrijarhški vazduh;
Uz ljubav, piće, pjesmu
Da podmladi Hiserov izvor tebe.

Pjesnik posmatra sebe kao putnika. Već je stigao na Orijent. Raduje se običajima, navikama, predmetima, religioznim

¹⁶ Usp.: Šimel, nav. djelo, str. 241.

¹⁷ Hofmannsthal, Hugo von: Goethes West-östlicher Divan, u: Goethe, Wolfgang Johann: West-östlicher Divan. S esejima o Divanu od Huga fon Hofmanstala, Oskara Loerke i Karla Krolova. Izdao i s obj. popratio Hans-J. Weitz. Frankfurt am Main 1974, str.359-363, ovdje str. 359.

¹⁸ Original ovog prijevoda objavljen je u: Goethe, Berliner Ausgabe, nav. djelo, str. 334-336.

uvjerenjima i mišljenjima, čak ne otklanja ni sumnju da je i sam musliman. U takvim općim prilikama protkana je njegova poezija, i pjesme ove vrste sačinjavaju Prvu knjigu pod rubrikom Moganni Nameh (Knjiga pjevača). Potom slijedi Hafis Nameh, (Hafizova knjiga), posvećena karakterisanju, ocjeni, poštovanju ovog izvanrednog čovjeka. Također se ističe i odnos u kojem se Nijemac osjeća prema Perzijancu, za koga izjavljuje da ga je vatreno privukao i prikazuje ga kao nedostižnog za svako takmičenje.

Knjiga ljubavi izražava žarku strast prema jednom skrivenom, nepoznatom predmetu. Neke ove pjesme ne prikrivaju sjetilnost, ali neke se mogu, po orijentalnon načinu, tumačiti i u duhovnom smislu. Knjiga prijatelja sadrži vedre riječi ljubavi i naklonosti, koje se, u raznim prilikama predaju voljenim i poštovanim osobama, najčešće na perzijski način, na listovima obrubljenim zlatnim cvijećem, na što same pjesme aludiraju. Knjiga razmatranja posvećena je moralu i životnom iskustvu, prema orijentalnom običaju i načinu izražavanja. Knjiga zlovolje sadrži pjesme čija vrsta i ton nisu strani Orijentu, jer upravo njihovi pjesnici, koji mecenama i zaštitinjcima šalju najdivnije hvalospjeve, gube svaku mjeru kad vide da su zapostavljeni ili kad vjeruju da nisu dovoljno nagrađeni. Dalje, oni se uvijek prepiru s monasima, licemjerima i sličnim ljudima; također i sa svijetom, kako nazivaju zbrkani tok stvari, koji im se gotovo čini nezavisnim od Boga; nalaze se u neprestanoj borbi. Na isti način postupa i njemački pjesnik, kad žestoko i silovito odbija sve ono odvratno što ga dodirne. Više ovih pjesama za štampanje će tek u poznija vremena biti podesno. Timur Nameh (Timurova knjiga) obuhvata ogromne svjetske događaje kao u ogledalu, u kojem na svoju utjehu i neutjehu, sagledamo odraz vlastitih sudbina. Veselija je Knjiga izreka. Ona se sastoji iz malih pjesama za koje su najčešće povod dali orijentalni epigrami. Knjiga parabola sadrži slikovite prikaze s primjenom na ljudska stanja. Zulejkina knjiga, koja sadrži strasne pjesme, razlikuje se od Knjige ljubavi time što se voljena osoba po imenu naziva, što se ona pojavljuje s izrazitim karakterom, čak se i lično javlja kao pjesnikinja i u veseloj mladosti kao da se s pjesnikom,

koji ne skriva svoju starost, takmiči u žarkoj strasti. Mjesto, gdje se ova duodrama odigrava, sasvim je perzijsko. I ovdje se ponekad nameće određeno duhovno značenje, i čini se da veo zemaljske ljubavi zastire više odnose. Saki Nameh (Knjiga točioca). Pjesnik se posvađao s prostačkim kelnerom i izabrao jednog ljupkog dječaka koji mu dopadljivim služenjem zaslađuje uživanje u vinu. Taj dječak postaje njegov učenik, njegov prisni prijatelj, kome saopćava svoja uzvišenija gledišta. Jedna uzajamna plemenita naklonost oživljava cijelu knjigu. Knjiga persa. Ovdje se religija obožavalaca vatre prikazuje koliko god je to moguće, a to je utoliko potrebnije, što bez jasnog pojma o ovom najranijem stanju promjene na Orijetnu uvijek ostaju mutne. Knjiga Dženneta sadrži kako posebnosti muhamedanskog Dženneta tako i više crte vjerne pobožnosti koje se odnose na ovu obećanu buduću jasnu sreću. Ovdje se nalazi priča Sedam spavača, prema orijentalnim predanjima, kao i druge, koje u istom smislu prikazuju veselu zamjenu zemaljske sreće ahiretskom. Završava se oprostajem pjesnika od svog naroda, i sam Divan je završen.

Smatrali smo potrebnim da unaprijed damo ovaj oglas, budući da će Damski kalendar za 1817. preporučiti njemačkoj publici više dijelova ove Zbirke.

v. Gete”

Gete je bio radoznao čovjek i stvarno građanin svijeta. Njegova korespondencija je nevjerovatna. Zna se da je ista pisma dao prepisivati i slao ih na različite adrese mijenjajući samo početak i kraj.

Pjesmu Hidžra (Hegire) Gete je napisao koncem 1814. godine. On se odlučio za francuski naziv riječi Hidžra: Hegire, jer je u njegovo vrijeme ovaj naziv bio u čestoj upotrebi. Tako se navodi u općim napomenama na kraju samog Divana za objašnjenje izraza “Hidžra”. U tim napomenama se dalje navodi i tačan datum nastanka ove pjesme, koji se nalazi u samom rukopisu, a on je: Vajmar, 24. decembar 1814¹⁹. Početkom 1815. godine Gete je pisao prijatelju Karlu Ludvigu Knebelu (Karl Ludwig Knebel, 1744-1834): “Ja blagosiljam

¹⁹ Goethe, Berliner Ausgabe, nav. djelo, str. 715.

svoju odluku za ovu hidžru, jer sam se tako udaljio od vremena i drage Evrope, što se može smatrati kao velika milost Neba”.

Pjesma Hidžra nalazi se u Prvoj knjizi, koja nosi naslov “Moganni Nameh” (Knjiga pjevača), i s njom, dakle, počinje Gete svoj Zapadno-istočni divan. Zašto se Gete stvarno odlučio da ovu pjesmu stavi na prvo mjesto, teško je reći. Radi li se tu o hidžri koju je on doživio u samom sebi, o jednom preobražaju, dakle izmjeni i promjeni dotadašnjeg načina života i vjerovanja i okretanju čistoj prirodi odnosno islamu? Je li pod ovom hidžrom ušao u novi život, u život predanosti Jednom i Jedinom Bogu, dž.š., pa se “raduje načinu ponašanja” za njega sad “novim običajima”, pa zato i “ne otklanja ni podozorenje da on sam može biti musliman” (Geteova najava u Morgenblattu)? Ako se pažljivo i objektivno analiziraju njegove izjave o islamu, bilo da je ta mišljenja iznosio u pismima, bilo u razgovorima ili u svojim djelima, tada je gore navedeno mišljenje potpuno prihvatljivo. Da, Gete je učinio hidžru prihvativši islam kao svoje novo opredjeljenje i to je želio pokazati na način kako je samo velikanu dolikovalo, a nama slikovito prikazujući to time što pjesmu Hidžra stavlja na početak svog Zapadno-istočnog divana.

Mi ne trebamo očekivati da će ga njegovi zemljaci i njegovi istraživači nemuslimani, općenito, proglasiti muslimanom, ali očekujemo od njih i od drugih objektivnih učenjaka da ga uzimaju za primjer, bez obzira da li ga prihvatili kao muslimana ili samo kao simpatizera prema islamu, kako je pozitivno govorio o islamu, pa da se analogno tome i oni danas oglase u medijima opovrgavajući laži koje se svakodnevno iznose o islamu, pa čak i od najodgovornijih.

“Imajmo uvijek na umu da je Gete bio taj koji je prvi direktno i angažirano stupio na arenu literature, i mač, koji je udario za islam, nije niko poslije njega s tako mnogo hrabrosti uzeo u ruku”²⁰.

I, na kraju, možemo reći da je za Getea i na književnom polju koncem 1814. godine započela nova hidžra i “u toku

²⁰ Schmiede, nav. djelo, str. 16.

narednog perioda nastalo je jedno djelo, koje jedva ima sebi ravna u bilo kojoj literaturi", kaže Anemari Šimel u svom već citiranom članku Gete i islam²¹. Evo te njegove pjesme Hidžra (Hegire):

Hidžra

Sjever, Zapad i Jug se razdvajaju,
Prijestolja se ruše, carstva se tresu,
Bježi daleko, i na čistom Istoku
Da okusiš patrijarhški vazduh;
Uz ljubav, piće, pjesmu
Da podmladi Hiserov izvor tebe.

Tamo ću se ja vratiti,
U čistoću i pravednost,
Ljudskom rodu da pronađem,
Nit porijekla dubokoga.
Gdje su još od Boga primali
Nauku nebesku pravu,
I razbijali nisu sebi glavu.

Gdje preci visoko se poštovali,
Svaku stranu službu odbijali;
Omladini data granica:
Uže misli, nego vjera,
Kako je riječ tamo tako dragocjna bila,
Jer riječ je govorena bila.

Hoću s pastirima da se družim,
U oazama se rashlađujem,
Kad putujem s karavanima,
Mahramom, kahvom i mošusem da radim;
Svaku stazu hoću da kročim
Od pustinje do gradova.

Teški gorski put gore-dolje
Tješiće me tu, Hafize, pjesme Tvoje,
Dok ih vođa slatko pjeva
S mazginih visokih leđa
Da probudi zvijezde s neba
I razbojnike pokoleba.

²¹ Šimel, nav. djelo, str. 243.

I u hamam i u krčmu kad idem,
Hafiza ću poštovanog da spomenem,
Kada duvak draga mahne,
Amber kosom me zapahne,
Čak pjesnikov šapat ljubavni
Čini i hurije požudnim.

Želite li mu to zavidjeti
Ili možda čak ogaditi,
Znajte samo da pjesnikove riječi
Oko vrata džennetskih
Uvijek tiho kucajući lebde,
Moleći se za život vječni.